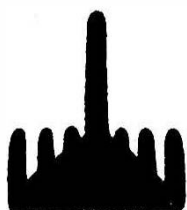

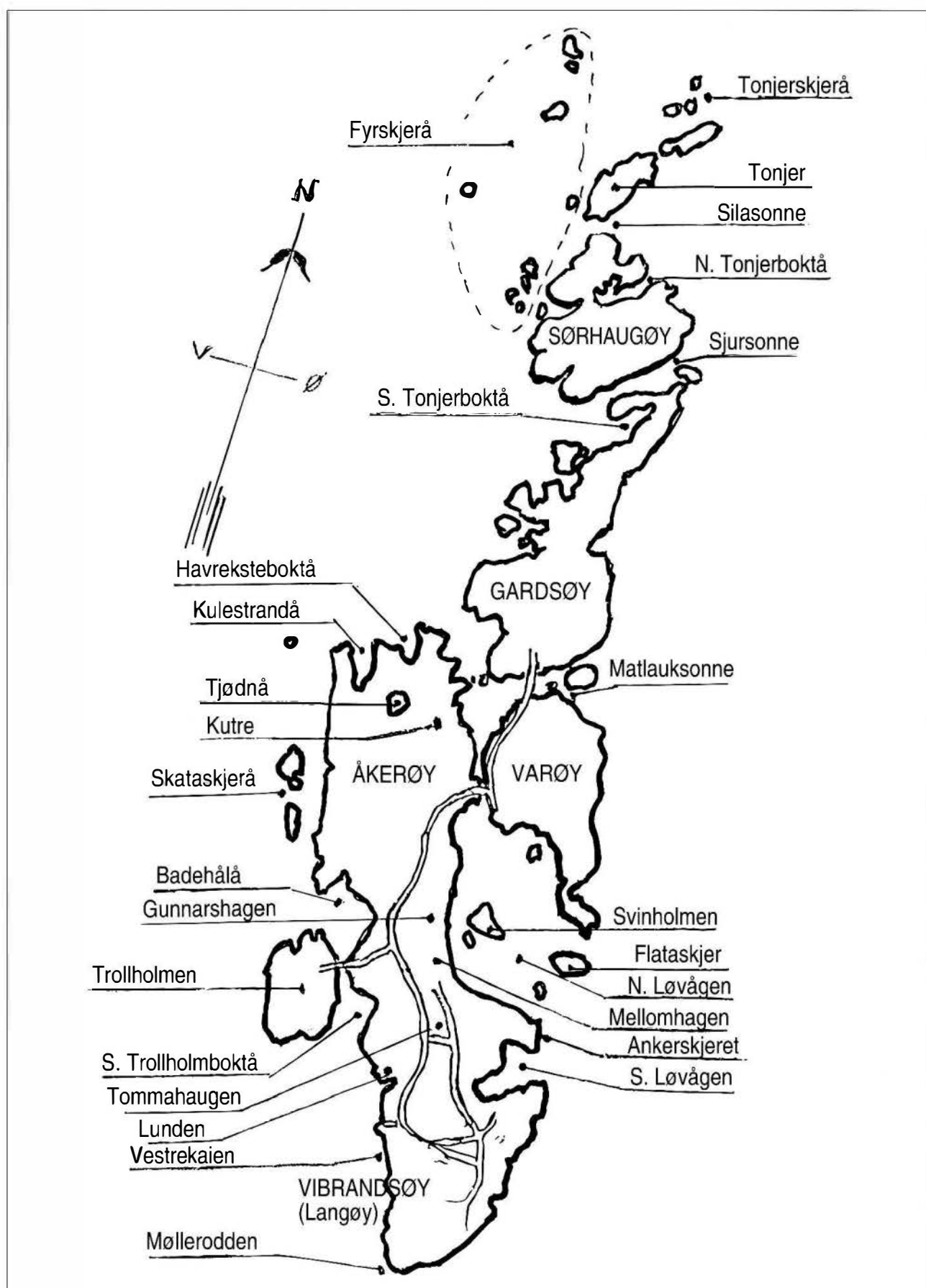
Årbok for Karmsund 1995-1996

Karmsund Folkemuseum

Haugesund 1996

Haugesund Bok & Offset A.S

Kart med stedsnavn v./Einar Hetland.

VIBRANDSØY I FORTID OG NÅTID

Av: E. H. Kongsbavn

Vibrand - navnet og øyene

Fokuseringen på denne øya i de siste årene aktualiserer kanskje et ønske om en nærmere innføring i dens historie. Øya må være oppkalt etter en mann som het Vibrand eller aller helst Vebrand eller Veybrand. I alle fall var de to sistnevnte stavemåtene de vanlige i middelalderen da dette mannsnavnet var i bruk. Men også den gangen var det sjeldent, og fra 1500-tallet synes det å være gått ut av bruk i alle fall i Rogaland.

Egentlig er Vibrandsøy fellesbetegnelsen på hele arkipelet i Karmsundet mellom Hasseløy i øst og Karmøy (Stordøy) i vest, oppkalt etter den sørligste delen hvor nesten hele bebyggelsen ligger. De øvrige viktigste øyene er Åkerøy med bro over til Varøy, og over denne er det gangsti til Gardsøy. Lengst mot nord finner vi Sørhaugøy med Tonjer fyr. I vest ligger Trollholmen, Skataskjer og Flata-skjer. I vårt århundre er det smale og grunne sundet mellom «heimaøya» (Vibrandsøy) og Åkerøy blitt fylt igjen, siste gang så sent som på 1960-tallet da fjellmasser ble skutt ut i forbindelse med utviding av Møllerodden mek. Verksted. I dag er det derfor ikke noe klart skille mellom øyene.

Det første dokument om Vibrandzø som man hittil har funnet, skriver seg fra 1563, og det forteller kort og greit at øya er ubebodd - «ødegaard». Det neste dokument er fra 1602 da navnet skrives Vibrandsøenn. Så i 1626 dukker den første personen opp. Han het Ingebret, men om han hadde familie og hvilken status han hadde, forteller kildene intet om. Et dokument fra 1645 forteller en smule mer. Da bor Jon på øya som ødegårdsmann og husmann. Han kan være den første som brukte jorden siden svartedauen.

Dauidsén-familien

De eldste kildene forteller at øya var eiet av Apostelkirken i Bergen som igjen var krongods. Men kronen trengte kontanter og var begynt å selge ut. Den 22. februar 1652 var turen kommet til Vibrandsøy, men her ble det et makebytte. Bergensborgeren Isak Dauidsén skiftet en gård han hadde i Os utenfor Bergen mot Vibrandsøy, som var verdsatt til «18 spand korn», d.v.s. en gård av brukbar størrelse for en mann med familie. Isak slo seg ned på øya og fikk jaget bort Jon med rettens hjelp. Han sørget også for - ved rettens mellomkomst - at Gardsøy heretter skulle høre til hans nyervervede gård og ikke til Gard. Sørhaugøy hørte imidlertid ikke med. Isak bygget et stort hus. Han var en aktiv kar og drev Vibrandsøy frem til nærmest en storgård etter lokale forhold. Det viste seg at han hadde gjort en god byttehandel, og kongens representant, Ove Bielke, fikk påpakning for å ha solgt øya for billig til Isak.

Men så hadde det også kostet ham ganske meget, og han lånte av presten Ellefsen i Manger som fikk pant i gården. Pantebrevet ble solgt til lensmannen i Skåre, Torgeir Storesund. Da Isak døde i 1665, prøvde Torgeir ved hjelp av pantebrevet å slå til seg hele øya. Enken til Isak søkte hjelp hos senere sokneprest Thomas Wegner i Torvastad som Vibrandsøy kirkelig soknet til. Det ble imidlertid Isaks bror, David Davidsen, som etter et par år kom sin svigerinne til hjelp. I 1668 tilkjente retten ham anledning til å kjøpe øya mot at han betalte gjelden til lensmannen og i tillegg lovet å holde svigerinnen med mat, klær og hus i hele hennes levetid. Dette kunne David make, for han var blitt en velholden mann delvis gjennom sitt virke som vertshusholder og forretningsmann i Kopervik og senere Åkra. Men mest kanskje hadde han skaffet seg formue gjennom giftermål. Det er ikke bevist, men sterke indisier taler for at han har vært gift med datteren til Avaldsnes-presten Christen Schaaning og kone født Galtung, og med sistnevnte fulgte stor arv.

David og hans ikke navngitte kone flyttet til Vibrandsøy, men etter et par år er de begge døde og deres eneste barn, Ingeborg, arvet øya som småjente. Etter tidens lov og skikk måtte en mann stå som eier, og hvem andre er det enn sokneprest Schaaning (morfaren?). I 1673 er Ådne nevnt som boende på øya sammen med kona Ane og datteren Maren. Dette tyder på at han var forpakter for Schaaning mens Ingeborg var liten.

Mellom 1683 og -85 giftet Ingeborg seg med Halvor Skuleson fra Sokndal. De bodde antagelig på øya 10-15 år før de flyttet til Åkra, hvor hun også hadde arv etter foreldrene. Ingeborg og mannen lånte 300 riksdaler mot pant i Vibrandsøy av lensmann Øistein Fosen som trolig paktet øya da eierne flyttet. Så gikk det på samme måte som i 1660-årene: Lensmannen ville slå gården til seg. Men heller ikke han vant frem i retten, for Ingeborg ville betale pengene tilbake. Disputten gikk over flere år, men så døde Halvor ca. 1709, og da orket ikke Ingeborg mer bråk. I 1710 selger hun Vibrandsøy til lensmannens svigersønn, Halvard Svenson Dahl.

Dahl-folket

Davidsen-slekten satt altså på øya i nesten 60 år, og omtrent like lenge ble Dahl-folket (også kalt Urdahl) værende der. I 1723 anses Vibrandsøy som en lett-vunden gård, men vurderingen av kornavkastningen er bare middels: Man sår åtte og høster 40 tønner korn. Halvard bruker hele gården og før 9 kyr og en hest, også et middels antall storfe i forhold til senere. Dette kan skyldes at han var opptatt ved siden av med sildehandel i samarbeid med et Bergensfirma. Han hadde egen skute og fór på Østersjøen med sildelaster. Under en slik reise omkom han i 1724. Etter ulykken fikk enken, lensmannsdatteren Sofie, en langdryg rettsak på nakken mot bergenserne om sildehandelen. En ny mann kom inn i bildet i 1726/27 da hun giftet seg med «månedsløytnant», også omtalt som kaptein, Jonas Zakariassen Wessel. De ble boende på Vibrandsøy.

Wessel var 50 år i 1734 sier sjørullen og kunne i alder vært bror eller fetter av sjøhelten Tordenskiold. Men farsnavnet passer ikke med noe navn i Tordenski-

olds familie. Dog deltok også Jonas i den store nordiske krig (1700-1721). Jonas døde omkring 1740, men til tross for at Sofies sønn, Øystein, var voksen (f.ca.1704) sto moren hans som bruker av øya til og med 1744.

Øystein Halvardsen Urdahl har trolig konsentrert seg om driften av gården og hadde til hjelp både dreng og tre tauser. Han forble ugift, og arvingen hans var søsteren Valborg. I 1760 døde de begge, og hun før broren.

Dermed arvet Valborgs barn Vibrandsøy. De bodde i Viken under Lillesund i Torvastad, og alle var umyndige ved arvefallet. De flyttet ikke til øyriket etter arveonkel Øystein som ble gravlagt i kjelleren i den gamle Skaare-kirken. Dette var en heder som ikke tilkom hvem som helst, så han må ha vært en aktet mann i nærmiljøet. Faren til arvingene, Kay Jensen Torup, skipper, ble gravlagt 4.10.1772. Halvannet år etter solgte arvingene Vibrandsøy.

«Øydronningen» fra Ryfylke

Kjøpere var Jørgen Ågesen Norem og kona Berta Valentinsdtr. Ubø. Berta hørte til en gammel fremtredende ætt i Ryfylke og gjorde ikke skam på sin herkomst. Hun ble kalt «Øydronningen», og de drev gården godt - og lenge, nesten 50 år. I 1802 før de 9 kyr, 7 ungdyr, 2 hester og 10 sauer. Jørgen var 76/77 år gammel da de mot midten av 1820-årene fant å ville dele Vibrandsøy mellom tre av deres barn, Nils, Sven og Serina. Sønnene fikk 50% større andel hver enn søsteren fikk.

Det ser ut til at Nils drev Serinas andel av bruket hele tiden idet mannen hennes, Gunnar Gundersen, var skredder og holdt seg til yrket sitt. Sven drev for seg selv og ble ved siden av i 1848 den første poståpner i Haugesundsområdet. Ca. 1850 solgte han bruket sitt til broren Nils og flyttet over til en større gård han hadde kjøpt på Lillesund, Karmøy, noen år i forveien. Svend var en høyreist og flott mann som gjorde seg særlig gjeldende innen det kristelige arbeidet. Bl.a. som utsending da Det Norske Misjonsselskap ble dannet i 1842 hvor han ble regnet som en av haugianerne.

I og med salget til Nils var hele gården på Vibrandsøy igjen kommet under samme drift, som i farens tid.

Byens far

Nils Jørgensen Vibrandsø levde fra 1790 til 1869. I 1838 ble han Torvastads første ordfører. Kommunen besto den gang av selve Torvastad, Skåre, Haugesund og Utsira. Noe av det første formannskapet gjorde, var å avgi en erklæring til myndighetene om at det anså Haugesund som det mest «bequemme» stedet for en ny by. Altså ikke Kopervik som alle de øvrige menings-berettigede instanser gikk inn for. Erklæringen vant ikke frem i første omgang, men utviklingen i 1840-årene viste at Nils og hans formannskap fikk rett. I 1854 ble Haugesund foretrukket som den nye byen ved Karmsundet. Det er derfor på sin plass å kalle Nils Jørgensen Vibrandsø som byens far.

En utbredt oppfatning er at Knutsen-familiens tilknytning til Vibrandsøy begyn-

*Nils Jørgensen Vibrandsø,
1790-1869*

te med kjøpet i 1872 (se nedenfor). Knutsen OAS' mors familie etablerte seg imidlertid på øya allerede i 1840-årene, først hennes onkel, Ole Magnesen. Da han døde i 1849, overtok hennes far, Rasmus Magnesen, sjøhuset til broren på Ankerskjæret. Han var bøkkerutdannet og søkte Kongen gjennom formannskapet om å få drive forretning i Haugesund. Han fikk avslag i første omgang, men ga seg ikke. Etter en ny søknad med 133 underskrifter gikk det i orden, og Rasmus flyttet inn til byen. Dermed solgte han Ankerskjæret i 1853, og nå er det at stavangerne kommer inn på Vibrandsøy.

Stavanger-saltene

Kjøper var nemlig det gamle handelshuset Jacob Kielland & Søn som tok til med sildesalting og eksport. Ikke lenge etter fulgte Stavanger-firma nr.2, nemlig Berge Bergesen (farfar til Sigval Bergesen d.e. f.1863) som i 1856 fikk makeskiftebrev fra Nils Jørgensen og senere skjøte på et par tomter ved sjøen. Her sto sjøhus allerede, bygget trolig omkring 1850 av en Mikkel Knutsen.

Men om dette ble påbygget av Bergesen, eller om han rev ned og lot bygge et nytt og større en gang på 1860-tallet, er det ingen som kjenner opplysninger om. Sjøhuset som står der i dag, og som kalles for «Berjeshuset», er en meget verneverdig bygning både teknisk, bruksmessig og arkitektonisk. Totalt har den så høye kvaliteter at Riksantikvaren har planer om fredning. I slutten av 1940-årene ble den påbygget mot vest uten at en kan si at dette har forringet bygningen arkitektonisk.

Prost Hans Steensnæs som bodde i huset fra 1904 til 1914, skriver: «Det var et

stort komfortabelt sjøhus og bolighus, som de fleste hus «på øya». I første etasje var der tilvirkning- og lagerrom for havets produkter, vesentlig sildetønner. Her kunne det være livlig i «sesongene». Kvinner og menn i oljeklær på sildasjau. På den brede bryggeplassen (sønnenfor) ble sildetønner trillet ut og lagret i både 3 og 4 etasjer. I husets annen etasje bodde vi. Der var god plass: flere stuer, deriblant mors vevstue, tørkeloft for klær, rullebod, tørkeloft for sild og sei og andre fiske-arter. Vi hadde en usedvanlig fin utsikt mot byen i øst og «reiå» (Karmsundet) mot syd. Like utenfor vinduene våre på østsiden lå ofte et eller annet skip fortøiet.»

Kielland-firmaet gikk inn i 1863, mett av dage, og i 1866 ble Ankerskjæret kjøpt av brødrene Berner, også fra Stavanger. De oppførte det andre sjøhuset som Riksantikvaren mener må bevares som et særs viktig bidrag til vår kystkultur. Eiendommen ble i 1909 solgt til Steffen Staalesen, Haugesunds betydeligste silde-mann gjennom tidene og dermed en av lederne i forretnings-livet i byen gjennom en menneskealder. Hans dødsbo solgte i 1930 videre til Kyvikfamilien, som sitter på eiendommen i dag. De viser interesse for bevaring.

Nils Jørgensen solgte også sjøhusgrunn til et fjerde stavanger-firma, Dagfinn H. Berner i 1866, det såkalte Friborgskjæret på broren Svend Jørgensens gamle bruk.

Stavangers rikmann, Erik Berentsen, var den siste av forretningsfolkene fra sørfylket som investerte på Vibrandsøy da han i 1870 kjøpte sjøhusgrunn av Nils Jørgensens enke, Dorte Marie, fra Jylland (1794-1879).

Men også folk fra Jørgensen-familiens gamle hjemtrakter i Ryfylke søkte til Vibrandsøy. Johannes og Siri Norem fra Sjernarøy bosatte seg allerede i 1847, og han drev som kystskipper og sildesalter. I 1864 solgte Nils Jørgensen til dem en eiendom til sjøen, stor nok til å fø ei ku m.m. Her reiste de både våningshus og 2 etasjes sjøhus. Johannes og Siri Norem er opphavet til alle senere Norem'er fra

Fra venstre Kolahuset, Norem og Bernerhuset. Bildet er tatt etter at Staalesen overtok Bernerhuset i 1909. Foto Hgsd. avis.

Vibrandsøy, og etterkommere, inkludert familiene Sollesnes og Rasmussen, er knyttet til øya den dag i dag.

Andre som kom fra Ryfylke, var Ola og Ingeborg Nesheim og Lars og Marta Bjørnsen fra Jelsa. Lars var jekteskipper.

Andre familier fra nærområdene flyttet også til Vibrandsøy i annen halvpart av 1800-tallet og fikk bygslet husgrunn. Fra dette århundre skal nevnes Hermann og Ingeborg Andreassen som kjøpte grunn på øya i 1928 og 1936.

Knudsen-brødrene

Nils døde først i 1869 og fikk dermed oppleve at det nye bysamfunnet, Haugesund, var blitt en ubetinget suksess. Året før var søsteren hans, Serina, gått bort, mens broren, Svend, det året kom tilbake som eier av et stykke. Nils, bonden og den store grunneieren på øya, hadde bare en arving, Bergitte Kristine (1831-1884). Hun og mannen hennes, Torger Danielsen, fikk nå ansvaret for driften av hele gården, som i 1865 fødte en hest, 10 kyr og et 30-talls sauer.

Torger var opprinnelig sjømann, men hadde gått i land og fått jobb i postvesenet som bud. Han var vokset opp i Sandnes som sønn av en forretningsmann og kjente ikke til gårdsdrift. Øyensynlig fristet derfor ikke Vibrandsøy. De fikk Bergittes mor, enken etter Nils, med på å selge. De gjorde felles sak med tante Seri-

*Gjestgiverhuset, boligen til John Knudsen fra 1872.
Foto Hgsd. avis.*

nas to arvinger og onkel Svend, som ennå levde, og fikk avholdt auksjon den 8. mars 1872. Brødrene Ole Andreas Knudsen og John Knudsen fikk tilslaget for Spd. 2.661 for hele øya minus de nevnte småeiendommene. Disse fem, som tilhørte Stavanger-firmaene, ble før og etter århundreskiftet frem til 1909 avhendet, fire til Knudsen og det ene, som nevnt, til Staalesen.

Gjestgiversted

Vibrandsøy er også kjent for sine gjestgivere. Den første lovlig tilsatte gjestgiver i nordre Karmsund som vi kjenner til i nyere tid het Andreas Sørensen. Han var borger av Stavanger og fikk sin bevilling i 1664. Gjestgiverhuset som han antagelig lot bygge, står med sine betydelige ombygginger på samme plassen ennå. Så meget av det opprinnelige ser vi ikke lenger, men det som måtte være av original «kjerne» skal altså datere seg fra 1660-årene.

I 1670 er Anders død, og bevillingen går til den ledende mann i Sundet på den tiden, prestesønnen Mathias Bugge fra Etne, borger og rådmann i Stavanger. «Maa i Haugesund og Vibrandsø et ustraffeligt Værtshus anrette og holde», heter det bl.a. i bevillingsbrevet. Bugge bodde imidlertid på Risøy og flyttet neppe til Vibrandsøy for personlig å drive vertshuset der. En Hendrich Helmich fikk borgerskap 1655, og Vibrandsøy oppgis å være hans bosted. En løs gjetning kan være at han er Bugges stedfortreder. Men også forpakterparet på den tiden, de tidligere omtalte Ådne og Ane, kan ha fungert som gjestgivere.

Det ble roligere på Vibrandsøy da både de to driftige Davidsen-brødrene og gjestgiver Sørensen var gått bort, samtidig som aktiviteten i Krogen - Kronå - kan ha tatt seg litt opp. I 1676, da Bugge ble lensmann i Skaare, ser det ut til at han flyttet vertshusdriften til Kronå. Vi hører omkring 1680 om en «Johans i Kroken» som drev «Ølhus» der, kanskje på Bugges bevilling. Bugges to etterfølgere, Brun og Nicolai, valgte trolig også Kronå som sted for vertshusvirksomhet.

Men da førnevnte Ingeborg selv slo seg ned på Vibrandsøy som nygift, går det ikke lenge før det igjen kommer liv i gjestgivervirksomheten. Ole Tronsen Møller (1620-1693) fra Flekkefjord hadde borgerskap både i Stavanger og Bergen og fikk i 1686 kongelig løyve som gjestgiver i Karmsund. Han og kona Karen slo seg ned på Vibrandsøy, bygslet grunn og reiste trolig nytt gjestgiverhus sør på øya. Møllerodden er oppkalt etter dem.

Møllers fungerte også som brevhus, og det sies at Tormod Torfæus på Stangeland fikk posten sin adressert til madame Karen Møller Vibrandsø. Etter mannens død drev Karen videre antagelig til 1716 da hun solgte bygningene sine til Morten Svane.

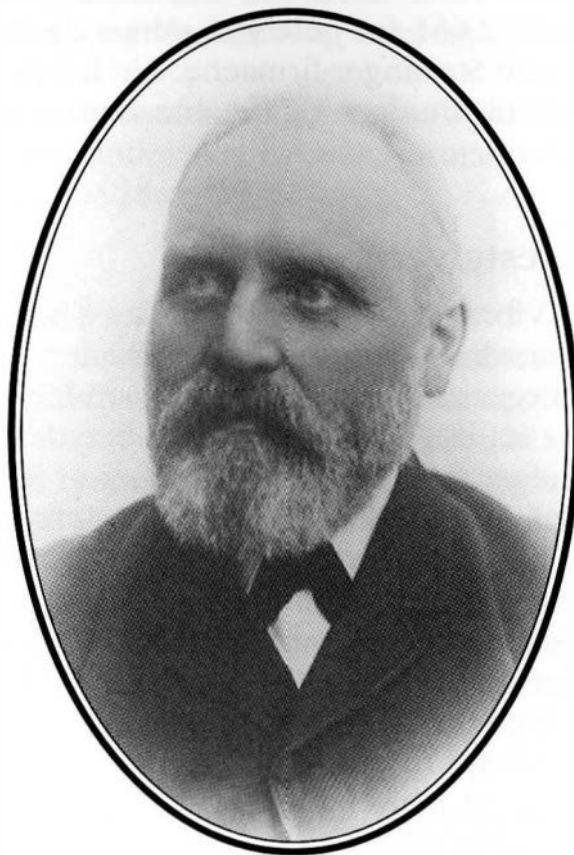
Dermed er det slutt på navngitte gjestgivere på Vibrandsøy. Kanskje hadde Svane eller Urdal, som eiet øya og som bodde i det gamle gjestgiveriet, bevilling, men det er ikke dokumentert.

Nå går det tilbake med det lille som hadde vært av aktivitet i Sundet, og da den neste navngitte gjestgiver dukker opp i 1758, er det i Kronå han tilbyr sine tjenester.

Ole Andreas og John Knudsen

*Ole Andreas Knudsen, 1828-1908.
Foto Karmsund folkemuseum.*

*John Knudsen, 1835-1908.
Foto K. f.*

I 1872 kjøper altså brødrene Knudsen mesteparten av øya og flytter dit. Ole Andreas bygger seg nytt våningshus, mens John ruster opp det over 200 år gamle gjestgiveriet. Sistnevnte ble bare kalt John.

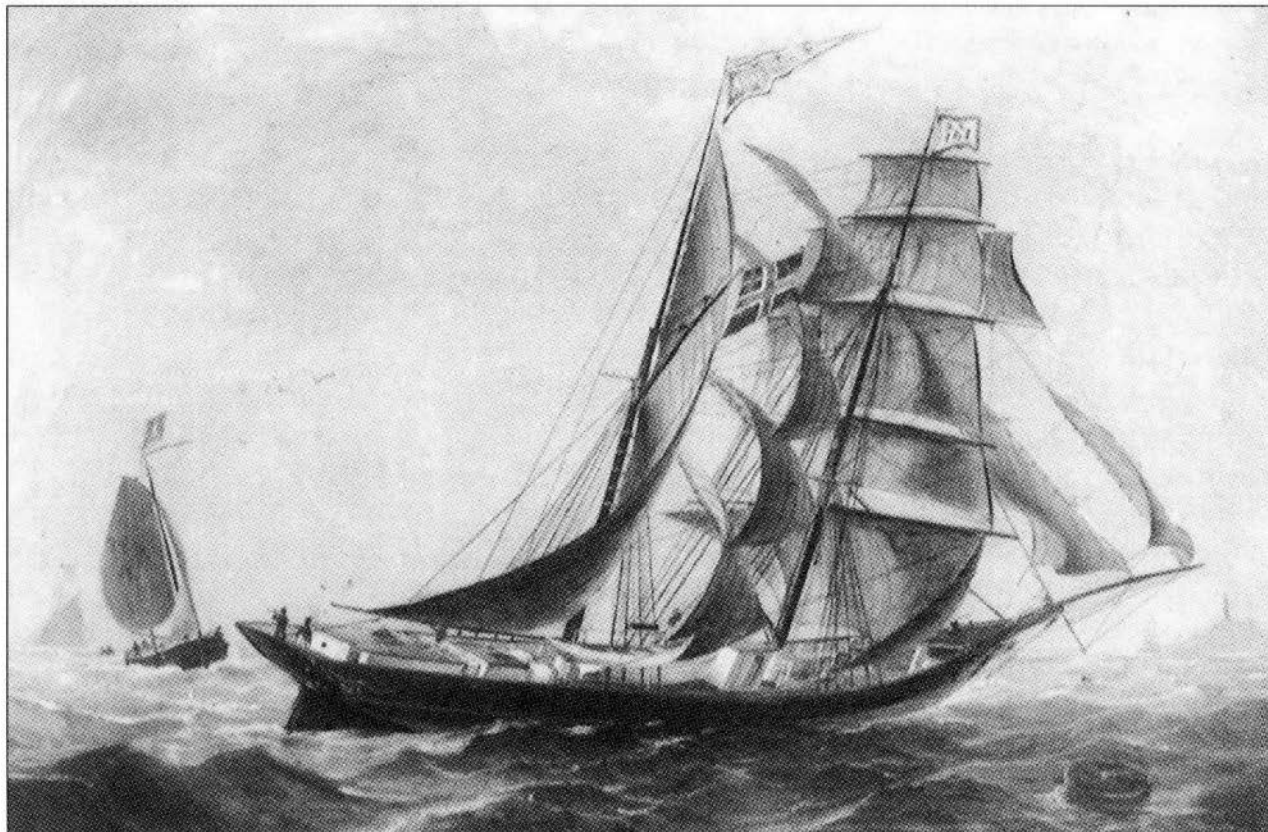
Ole Andreas (1828-1908) og John (1835-1908) var to bemerkelsesverdige karer. Født på Feøy, dit foreldrene hadde flyttet 1825 fra Øvre Hauge, Torvastad, hvor familien hadde vært leilendinger gjennom generasjoner. D.v.s. de hadde flyttet fra Ø. Hauge i 1815 da de giftet seg og bygslet et bruk på Vikingstad, men etter 10 år foretrakk de å gjøre fiske til hovednæring og flyttet til stedet Middagsneset på Feøy.

Fra sønnene var en neve stor, lå det vel i kortene der de befant seg i fjæresteinene, at fiskeryrket måtte bli fremtiden for dem også. Så ville skjebnen at faren Knud, familieforsørgeren, døde mens John ennå bare var smågutten. Moren satt igjen med fem mindreårige pluss en datter og en sønn på henholdsvis 20 og 18 år. Uten et sosialt sikkerhetsnett i bakhånd kunne en slik situasjon være tøff i de tider, og noe midler å falle tilbake på hadde familien neppe. Men Knuds bortgang skjedde forsåvidt på et heldig tidspunkt: Sild i masser rett utenfor stuedøren og etterhvert en by innenfor til å ta seg av fangstene. De møtte utfordringene

som disse mulighetene ga med blodslit på sjøen og nøkternhet hjemme i stua hos mor. Etterhvert kunne dalere settes til side med tanke på investeringer, og tre av sønnene, Knud, Ole Andreas og John utviklet seg til navngjetne fiskere og notbaser. Knud hoppet av og kjøpte seg gård på Gunnarshaug i 1865.

Å kjøpe gård var også noe de to andre brødrene ønsket, men den skulle ligge på Feøy, mente de. Midt i smørøyet for silde-fiskeriet. Men ingen ville selge noe som lå så sentralt. Så i 1872, da sjansen bød seg, måtte de «nøye» seg med Vibrandsøy, som lå nærmest i utkanten, mente Feøybuen. Men før de kom så langt flyttet de til Haugesund. Johne giftet seg i 1864, året etter at moren Anny døde, mens Ole Andreas var 42 år før han i 1870 ble smidd i hymens lenker. Da var de i full sving med egne jakter, og i 1868 kontraherte de sin første båt: En skonnerthbrigg oppkalt etter moren «Anny Føyen». I 1870-årene fulgte tre nybygninger til.

Omkring 1870 nådde aktiviteten en topp på Vibrandsøy med 5-6 firmaer i full sving med sildesalting og alt som fulgte med i den forbindelsen. Da brødrene Knudsen ankom to år senere hadde vårsilden nesten forsvunnet fra sørfeltet, og virksomheten på øya tok antagelig noe preg av det. Mange vendte nå tilbake til gården og jordbruket som var blitt forsømt da sildefisket var på det mest intense. Knudsens kjøp av øya skyldes derfor nok ikke bare det å få hånd om et gunstig

*Skonnerthbrigg «Anny Føyen», bygget 1868. Solgt 1899.
Foto K. f.*

Høyonn. Fra venstre: Sofie Norem, Nelly Jakobsen, Arnt Hagland, Kristine Sundve, Håkon Sollesnes, Jens Sæbø, Halvard Sæbø. Foto Einar Sæbø.

sted for sildesalting. Det at et betydelig gårdsbruk fulgte med, spilte trolig en vesentlig rolle.

I kjølvannet av et ekspanderende næringsliv på øya, steg behovet for arbeidsfolk, og antall fastboende økte. I 1701 bodde der et 15-20-talls mennesker (mantallet oppgir bare mannkjønn + enker).

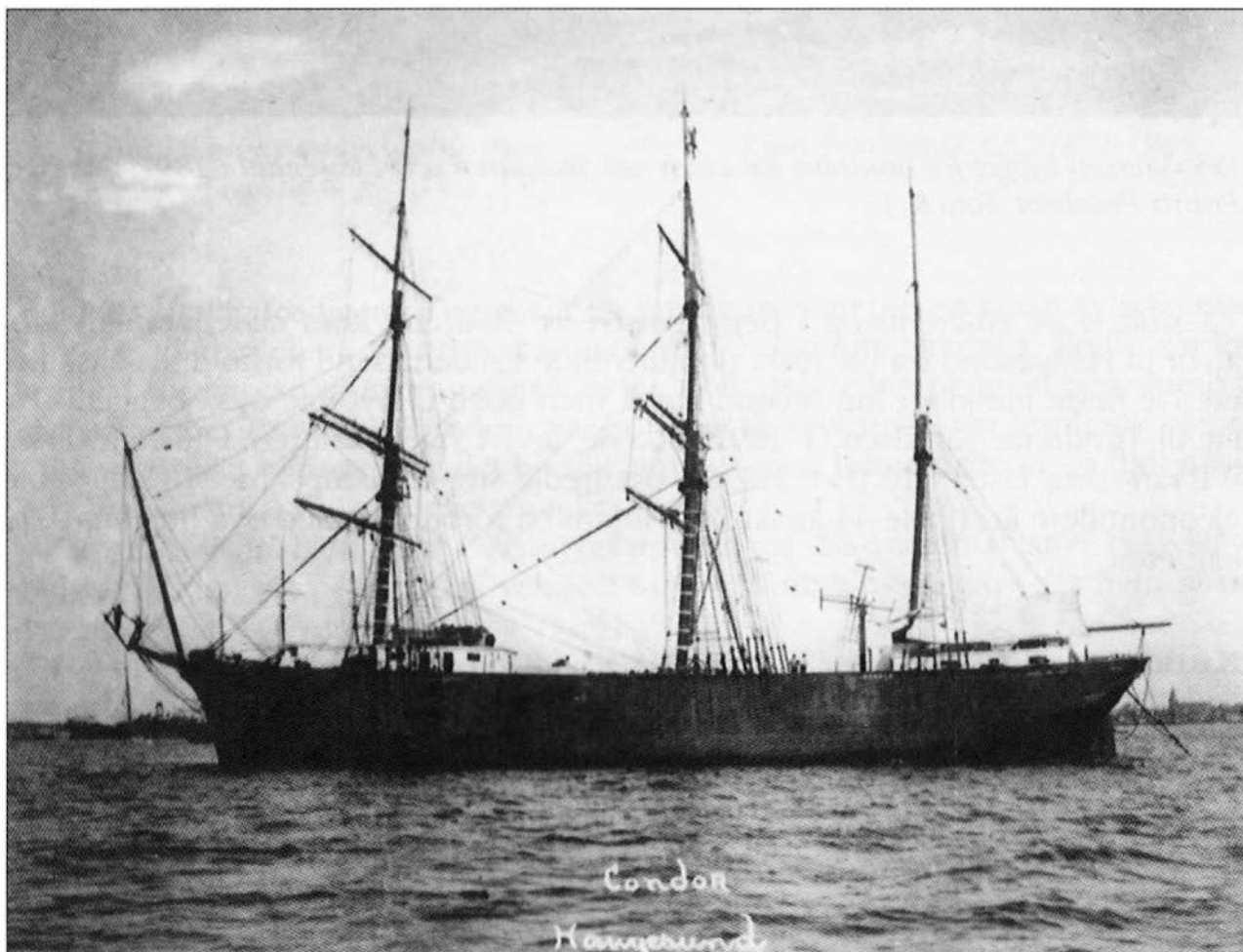
I 1801 enda færre, nemlig 11. I 1875, nærmeste folketelling etter at Knudsen-brødrene kjøpte, hadde folketallet steget til 58 personer med smått og stort. Men tallet på godt 50 var nok til at det ble etablert skole på Vibrandsøy. Først holdt den til i et av sjøhusene, mens Torvastad Kommune fikk bygget et eget skolehus i 1897. 10 år senere ble øya egen skolekrets og fikk fastboende lærer. Noen år før hadde Knutsen OAS fått sin første kontormann som bosatte seg på øya med hele familien sin, nemlig far til prost Hans Steensnæs. Andre bosatte seg der ute etter hvert, og antagelig i 1930-40 årene nådde folketallet toppen. Gjerne et 80-talls mennesker.

Stor virksomhet

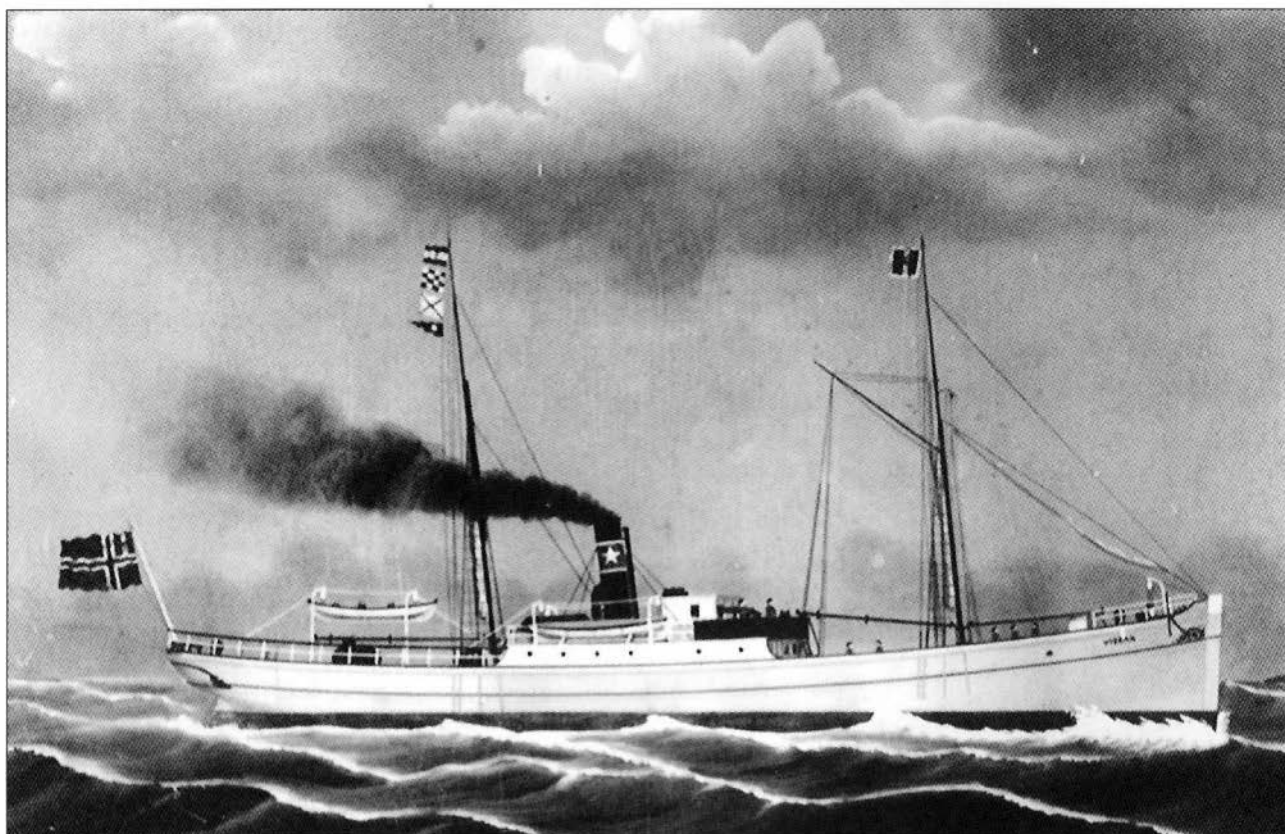
Knudsen-brødrenes virksomheter på Vibrandsøy fikk et ganske betydelig omfang. De drev det store gårdsbruket med egen forpakter, de bygget sjøhus og drev med sildesalting og eksport av både sild og annen fisk.

I den første tiden der ute, i begynnelsen av 1870-årene, var det gode tider for den internasjonale fraktfarten. Mens silden altså hadde sviktet på våre kanter av landet. Det fristet brødrene til å prøve seg med sine første investeringer i den rene fraktfarten. De ventet litt for lenge da de i 1874 ble med på kjøpet av byens første fullrigger «Livingstone» på ca. 1300 dwt. Fraktene var kommet på hell, og det ble ingen suksess på lang tid. Først et par år etter at de i 1885 hadde overtatt disponeringen av skuta og blitt genuine redere også, kom det skikkelig økonomisk vind i seila. Brødrene fikk blod på tann og tok parter i et par av Johan Thorsens store barker, samt erstattet «Livingstone» med barken «Condor» da førstnevnte forliste i 1891. Men påny buttet markedet mot, og «Condor» ble nok ingen suksess innen hun forliste i 1895.

Etter disse forsøkene kom nok brødrene til at alt som hadde med sild og fisk å gjøre, var den mest innbringende forretnings-sektoren for dem. Det var også den virksomheten som i sesongen ga arbeid til flest mennesker.

Barkskip «Condor» bygget i 1876 ved Port Phillip. Innkjøpt fra England ved rederiet John & O.A. Knudsen m. fl. i 1892. Fartøyet forlatt i brann i Nordsjøen 27. 6. 1895. Hele mannskapet reddet. Førtes av Johannes Danielsen, Hgsd. Foto K. f.

D/S «Vibran» bygget for brødrene Knudsen ved Skaaluren verft, Rosendal i 1891. Førtes av Frantz Pedersen. Foto K. f.

I slutten av 80-årene og i begynnelsen av 90-årene kom sildedamperne for alvor til Haugesund og ble raskt dominerende i sildetraden i forhold til seilskipene. De fleste ble kjøpt inn second hand, men noen få nye ble også bygget, bl.a. ett til Brødrene Knudsen. I 1891 fikk de levert fra Skaaluren i Rosendal d/s «Vibran» som lastet 520 dwt. Faktisk det tredje største dampskipet i Haugesund gjennom flere år. I hele 44 år skulle «Vibran» bli forbundet med øya hun var oppkalt etter.

Knudsen-sønnene

Utover 1890-årene merker vi at sønnene tar mer og mer over initiativet, nemlig Knud til Ole Andreas og Knud Johan til John. Navnelikheten mellom de to fetterne ledet ofte til forvekslinger.

Dette korrigerer de ved at Knud fornorsket navnet sitt og tilføyet «O.A.S». (Ole Andreas'sønn), altså Knut Knutsen O.A.S. (1871-1946), mens Knud Johan kom til å skrive seg for K.J. Knudsen (1869-1920).

Familiemessig utviklet det seg vidt forskjellig for brødrene. Ole Andreas mistet tidlig sin kone Ida og to døtre, Hilda og Kaia. Fra 1888 var det bare han og sønnen Knut OAS tilbake. (Vi finner foreldrene og søstrene igjen som navn på Knutsen OAS' fire første tankskip). Hos John og kona Anne Gurine fra Vigsnes grod-

*Knud Johan Knudsen, 1869-1920.
Foto K. f.*

Knut Knutsen O.A.S., 1871-1946.

de det adskillig frodigere: To sønner og fire døtre, som ble etterfulgt av ikke mindre enn 42 barnebarn. Etterhvert som disse fire døtrene giftet seg, skulle det følge med medgift som skikken var blant godtfolk. Johnne kunne gi en pen slump til hver ettersom Brødrene Knudsen var kommet til velstand. Men brødrene eiet alt i fellesskap. Så derfor måtte det bli slik, at hver gang Johnne delte ut, så fikk nevøen hans Knut OAS, like meget av fellesboet.

På den måten fikk Knut OAS arveforskudd på tilsammen relativt betydelige beløp. Sjelden fór pengene så vel. Det kom til å myldre og gro etter ham så det var mest som et eventyr.

Høsten 1901 ble Johnne enkemann og overlot noe senere gamlehuset til K. J. og bosatte seg på Storesund i Skåre. På en eiendom som den andre sønnen hans, skipsreder John August Knudsen, overtok ved farens død 1908.

Tre av de fire døtrene til Johnne giftet seg med forretningsmenn inne i byen. Den eldste i 1886 med senere banksjef Thomas W. Haaland, den neste med kaptein, senere skipsreder Tormod Bakkevig, og den yngste i 1898 med skipshandler Th. Joh. Kyvik (d.e.). Disse tre, sammen med arvingene til Vibrandsøy, K.J. og Knut OAS, samt ovennevnte John August, kom til å utgjøre en innflytelsesrik klan i Haugesund, både politisk og økonomisk. De hører bl.a. med i det tunge sjiktet av aktører som bidro til å bygge opp dampskipsflåten i Haugesund til den tredje største i landet i antall skip.

John Knudsen og hustru Anna Gurine med barna. Stående fra v. Anna g. Ths. W. Haaland, Knud Johan, Ingeborg g. Tormod Bakkevig. Foran: John August, Olava g. sokneprest Aasheim, Elise g. Thv. Joh. Kyvik. Foto K. f.

K.J. og Knut OAS fortsatte å drive sine forretninger fra øya etter fedrenes bortgang. Begge med sild som i gamle dager, og Knut OAS i økende grad med fraktfart i tillegg. K.J. hadde skipshandel der ute i tillegg til egne sildebåter.

I 1915 fikk Knut OAS sin eneste svigersønn, Christian W. Haaland, sønn av banksjef Thomas ovenfor. Han hjalp svigersønnen i gang med eget rederi det året, og de drev sine virksomheter i kontor-fellesskap på Vibrandsøy. Haaland opererte også sammen med sin onkel, John August Knutsen OAS og Haaland forlot øya i 1918/19 og etablerte kontorene sine inne i byen.

Allerede i 1920 døde K.J. Knudsen, 51 år gammel. Enkefru Carine av Galtung-familien på Feøy fortsatte å bo der ute til sin død i 1940. I 1935 hadde hun solgt mesteparten av eiendommen sin til Knut OAS. Dermed var så godt som hele jordveien igjen samlet på én hånd. Sin egen privatbolig, det gamle gjestgiverhuset fra 1600-tallet, og den tilknyttede sjøeiendommen, «Kolahuset», overtok hennes sønn Mathias. Han bodde der til sin død i 1963. Eiendommen ble nå solgt til Norges Makrell-lag, som en rekke år senere solgte til Haugesund Kommune.

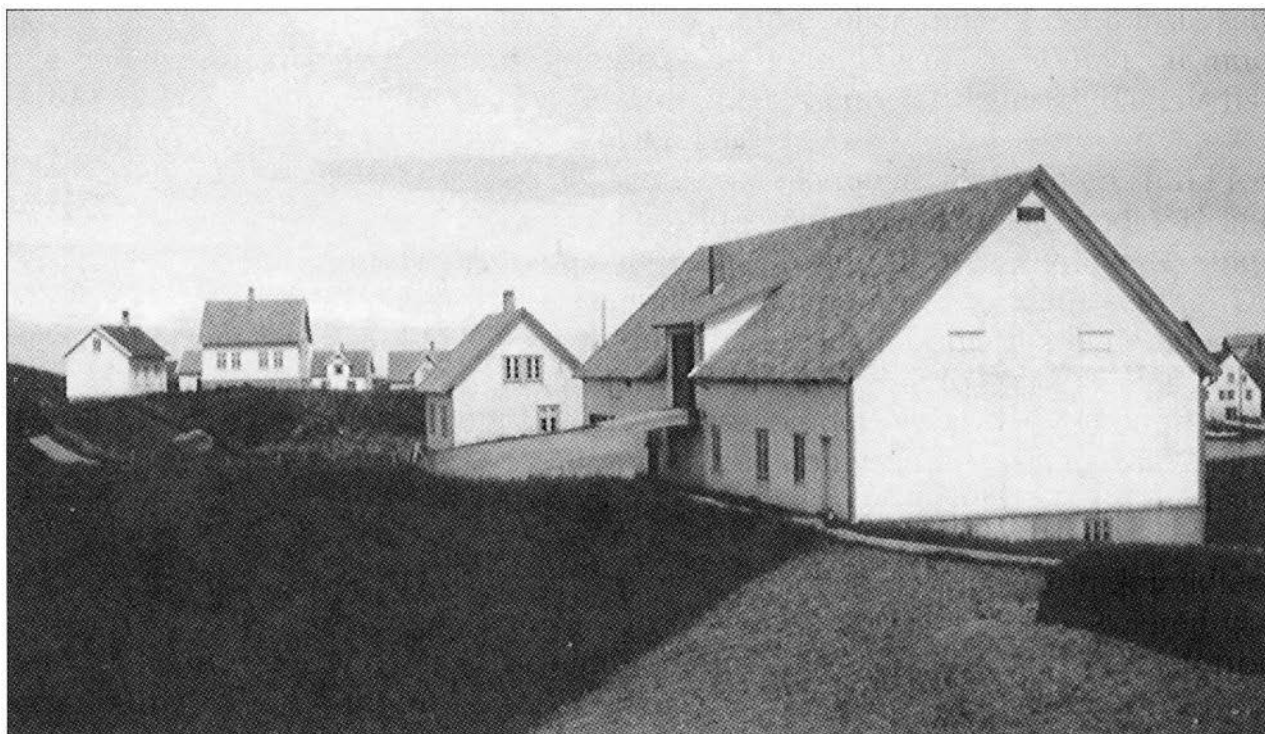
Mot slutten av 1980-årene fremkom vel de første kritiske røster vedrørende mangelfullt vedlikehold av de karakteristiske sjøhusene på Vibrandsøy. Det

gjaldt også Kolahuset, og kommunen reagerte kjapt. Kanskje for kjapt, for huset ble revet ned. Sjøhuset ved siden av ble stående og er delvis istandsatt i samarbeid med Stiftelsen INDRE KAI som også har hjulpet kommunen med oppussing av de øvrige husene.

Mangfoldig virksomhet

Den felles gårdsdriften under Brødrene Knudsen ble endret etter delingen i 1900 til to bruk, inntil Knutsen OAS kjøpte i 1935. Ny hypermoderne driftsbygning med plass til 12-14 melkekyr hadde han forlenget reist, inkludert en av de første siloer på Haugalandet. I dårlige vekstår ble egen høyavl supplert med høy fra Stord. I Carine Knutsens fjøs sto ca. 8 melkekyr på båsen, mens Knutsen OAS hadde noen flere. Ved sammenslåingen ble buskapen rasjonalisert til hva fjøset hans kunne romme. Det ble et mønsterbruk med utvalgte høyproduktive kuer og én til to svære avlsokser, noe sønnen, Ole Andreas, fortsatte med etter farens død i 1946. De høstet mange fine premier for dyrene sine. Æren for dette tilfaller også Knutsens høyre hånd på øya, Halvard Sæbø, og ikke minst fjøsmesteren Audun Sundve. Sæbø ble avløst av Olav Fønneland.

I midten av 1950-årene etablerte O.A. Knutsen Møllerodden mek. Verksted på sørspissen av Vibrandsøy. Hvalkokeriet «Suderøy» med sine seks-åtte hvalbåter pluss Knutsens ruteskip på kysten dannet basis for initiativet. Nye verkstedbygninger ble reist, kaier anlagt og teknisk utstyr anskaffet for å ta seg av vedlike-

Driftsbygningen til Knutsen OAS med plass til 12 -14 melkekyr. Foto E. Sæbø.

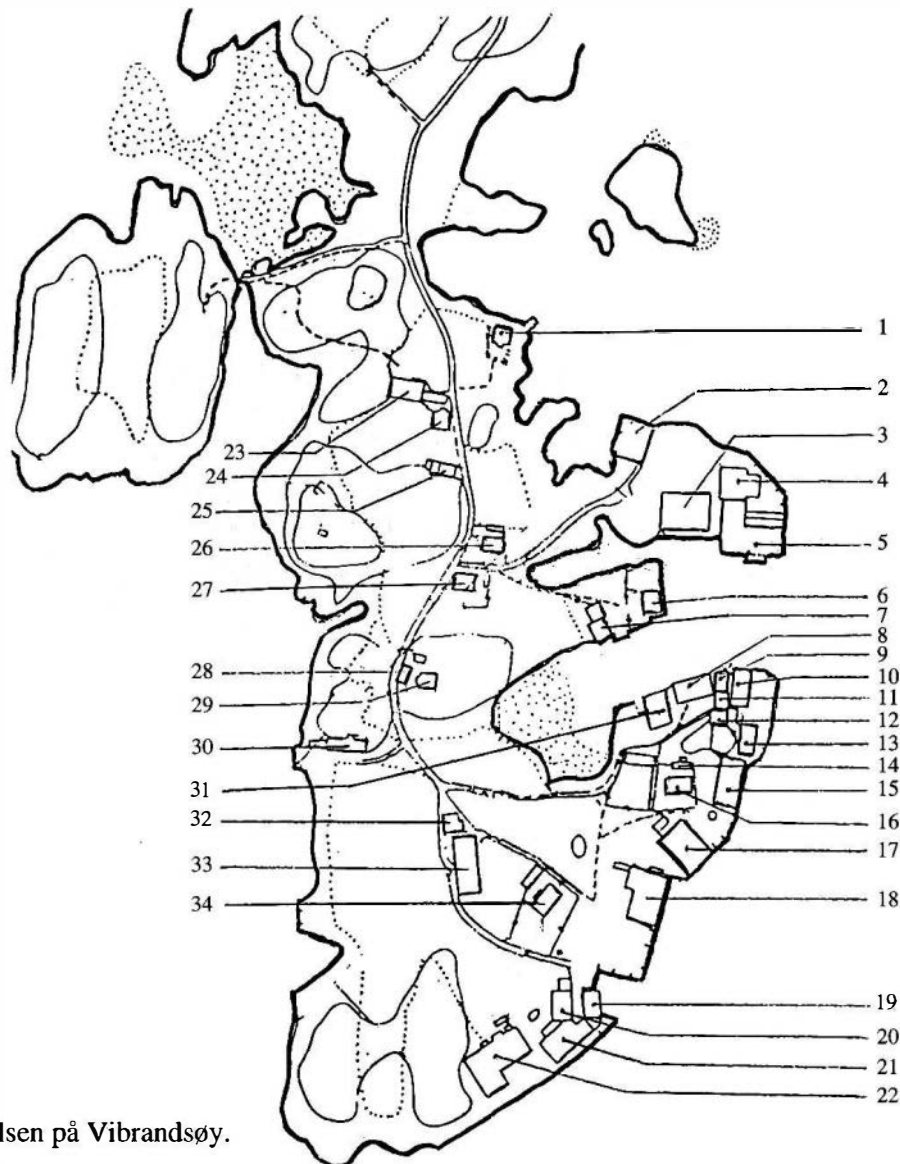
hold av denne flåten og flere til av Knutsens skip hvis de var i farvannet. Praktisk talt samtlige verkstedfolk bodde på fastlandssiden og ble hentet og bragt hver dag. I 1959 ble Suderøyekspedisjonen solgt, og verkstedet fikk ledig kapasitet. Det resulterte i produksjon av egne produkter samt maskinering for Eureka og andre. Den mest vellykkede ble introduksjonen av «Møllerblokken», laste & losseblokk for skip, som ble solgt i store mengder og som stadig er i produksjon i Haugesund. Virksomheten på Møllerodden gikk brukbart i en 20-års periode, men så gikk det nedover. I begynnelsen av 1980-årene ble virksomheten innstillet der ute. Investeringer for 15-18 millioner kroner måtte nedskrives til en brøkdel.

I begynnelsen av 1960-tallet var det ennå tilnærmet fullt liv og virksomhet på Vibbrandsøy. Butikken var riktignok innstillet, men Møllerodden Mekaniske var godt i sving og gårdsdriften det samme. Sildetilførselen hadde avtatt mot slutten av 1950-tallet, og den tradisjonelle salt- og isesildeeksporten gikk mot slutten. O.A. Knutsen hadde kompensert for dette ved å etablere A/S Marineprodukter. Firmaet holdt til i «Sørahuset», sjøhuset nærmest Møllerodden, og her kunne en mengde flittige damer bearbeide silden til edlere og mer høyverdige produkter. I sjøhuset nordenfor, Hauahuset, var det notbøteri og lager for fiskeredskaper. Her var kanskje virksomheten opphørt på denne tiden.

A/S Marineprodukter var i virksomhet en knapp tiårs periode. Da var sildefis-

Avlsoksen «Vibran». Foto E. Sæbø.

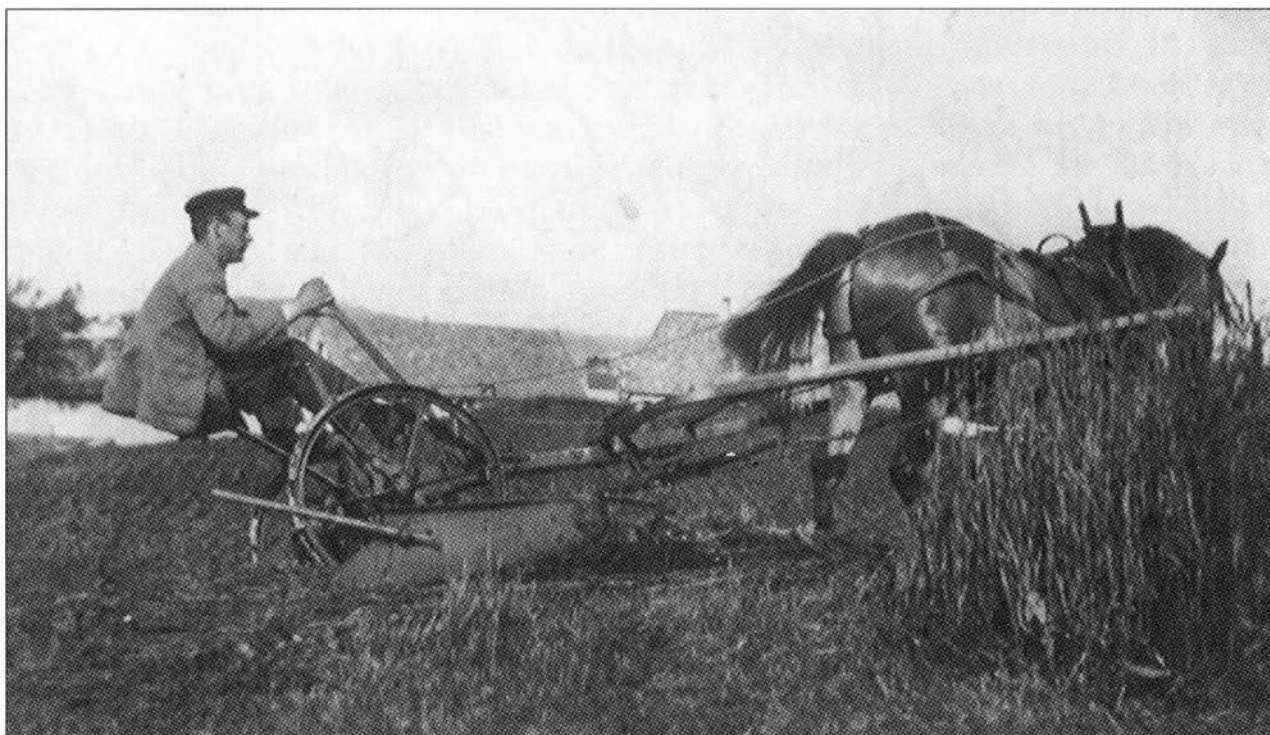
Kart over bebyggelsen på Vibrandsøy.

1. Bolighus bygd av Håkon Sollesnes ca 1920 *
2. Sjøhus, Nylandshuset *
3. Sildekummer (sjøhuset borte, Kyvik)
4. Sjøhus, Bernerhuset (Kyvik)
5. Sjøhus, Bernerhuset (Kyvik)
6. Bolig bygd av Jonas Rasmussen i 1957
7. Sjøhus og bolig, Andreas Andreassen
8. Sjøhus og bolig, Rasmus Rasmussen (borte)
9. Sjøhus, Sverdrup Norem
10. Sjøhuset til Norem som gav rom til skole og butikk (borte)
11. Bolig, Sverdrup Norem
12. Bolig, Anton Sollesnes
13. Sjøhus, Kolahuset, (Haugesund komm., borte)
14. Tjenestebolig, Frydenlund (Mathias Knutsen)
15. Sjøhus, Davehuset (M.K.)
16. Bolig, Gjestgiverhuset (M.K.)
17. Notbarkeri (M.K.)
18. Sjøhus tidl. m/ rederikontor og bolig, Berjeshuset *
19. Sjøhus, Hauahuset *
20. Sjøhus, Nyahuset * (borte)
21. Sjøhus og bolig, Sørarhuset *

22. Møllerodden mek. verksted *
23. Driftsbygning, Pakterløen *
24. Bolig, Pakterboligen *
25. Bolig, Sigurd Hansen
26. Bolig, Sverdrup Norem
27. Bolig, Jakob Norem
28. Skole (opsitterne)
29. Lærerbolig
30. Lagerhus * (redskap til kvalfangst og fiske)
31. Båthus * (Knutsen sine småbåter, borte)
32. Bolig, Sveiserbolig *
33. Driftsbygning *
34. Bolig, hovedbygning *

Bygningene merket med * tilhører Knutsen O.A.S.

Kartet er utarbeidet av Einar Hetland i samarbeid med E. Sæbø og Eldbjørg Rasmussen Førre. Når det gjelder sjøhusene, har man prøvd å ta med navnene som ble brukt i dagligtalen. Eiendomsforhold viser i store trekk til situasjonen omkring 1980.

Formann Halvard Sæbø fra Fjelberg var ansatt hos Knutsen fra 1904 til 1954. Mesteparten av tida hadde han ansvar for driften av eiendommene med kaier og sjøhus og gårdsdriften. Foto E. Sæbø.

ket i praksis opphørt, og Vibrandsøy mistet et lovende tiltak. Da øya ble overført fra Torvastad til Haugesund kommune den 1. januar 1965, får vi høre at innbyggertallet var 76. Alle de røystefore hadde enstemmig gått inn for overføringen. At så mange personer fortsatt bodde der ute er nesten litt overraskende, men de begynte å trekke på årene, og det ga grunn til bekymring for øyas fremtid. Avstanden til en arbeidsplass inne i byen var ikke større enn at flere av de unge hadde ønsket å bli boende på øya om de bare kunne få kjøpt tomt. Men det hadde ikke vært mulig å få beveget Knutsen til å selge.

Tallet på skolebarn avtok derfor så meget at skolen der ute måtte nedlegges. Bygningen ble av Karmøy kommune gitt til oppsitterne.

Til veis ende

Det store og veldrevne gårdsbruket kom til veis ende i 1974. Et underskuddsforetakende hadde det nok vært i aldri så mange år, noe som hadde krevet driftstilskudd fra rederiet. Nå var ikke slike tilskudd så selvfølgelige lenger, for på rederikontoret merket man truende skyer i horisonten. Samtidig fikk Knutsen problemer med å skaffe brukbare folk til å drive gården. En fremtid på Vibrandsøy var ikke lenger så attraktiv.

Med butikken, skolen, sildeforedlingen og gårdsdriften nedlagt hadde øysamfunnet fått dødsstøtet. I 1986 flyttet de siste fastboende.

Familien Knutsens flotte rederi, hvis skip vi alle var stolte av hadde Haugesund

Suderøybåtene i havn. Foto E. Sæbø.

i akterenden, opplevde et jordskjelv av et tankmarked i 1970-årene. En depresjon av sterkeste karakter varte ved i så mange år, at alle reserver i rederiet til slutt var sugd ut. Knutsen hadde også mange andre verdier, bl.a. gjeldfrie Vibrandsøy. Store summer gikk med i sluket for å prøve å redde firmaet. Likevel ble det for-
gjeves.

Knutsens kom til å bety svært mye for Haugesund og omegn. De har skaffet flere arbeidsplasser og betalt mer skatt og gitt større gaver enn noen annen på Haugalandet. Så lenge de hadde midler, holdt de alle sine investeringer på Vibrandsøy i perfekt stand til enhver tid. La dette feste seg i folks minne når vi hører sure røster om tilstanden på Vibrandsøy.

Kilder

Kjetland Birger, Lillehammer Arvid (red.) Torvastad - Bygdebok for Karmøy, Karmøy 1979.

Folketellingene fram til 1900.
Informanter.